

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University

ISSN 0858-8325 © ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๕๕

บทบรรณาธิการ

ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ : หนึ่งกระบวนการ สามองค์ประกอบของ การศึกษาพุทธวิชา

การเรียนศาสนาเป็นวิชา กับ การเรียนศาสนา เป็นวิชา

การศึกษาเล่าเรียนของไทยแต่เดิมอยู่ในวัด คือ วัดเป็นแหล่งที่รวมความรู้สำคัญ คือ ความรู้พระพุทธศาสนาและความรู้อื่นๆ เช่น งานช่างต่างๆ เลข ภาษาบาลี ภาษาไทย อักษรขอม การแพทย์ ประเพณี กฎหมาย ศิลปะการต่อสู้ เวทมนตร์คาถา พิชัยสงคราม ความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่จำเป็นในสังคมไทย อยู่ในวิถีชีวิตของคนและของรัฐ แม้ว่าความรู้เหล่านี้ส่วนมากจะเกิดจากการรับอารยธรรมอินเดียโดยตรงและโดยผ่านอารยธรรมอื่น เช่น ผ่านขอมและผ่านลังกาก็ตาม แต่ความรู้เหล่านี้ก็ดำรงอยู่ในอารยธรรมไทยจนกลมกลืนกับอารยธรรมดั้งเดิมของไทยจนเป็นเนื้อเดียวกัน เป็นความรู้ที่สั่งสมมาในสังคมไทย เป็นความรู้ที่ทำให้คนเจริญทั้งในด้านการงานอาชีพและการเป็นคนดีมีศีลธรรม การให้ความรู้ การอบรมบ่มนิสัยอันเป็นเรื่องทาง

โลกกับการบวชเรียนและการปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นอันเป็นเรื่องทางธรรม มีความสัมพันธ์กันทั้งหลักความคิด แหล่งการศึกษา และการดำเนินชีวิตทางโลกและทางธรรม ความรู้ที่ใช้ประกอบการงานอาชีพเป็นเรื่อง **วิชา** ส่วนความรู้ที่นำไปสู่ความหลุดพ้นเป็นเรื่อง **วิชา** ชีวิตที่ดีในแบบโลกียะ เป็นการดำเนินชีวิตตามธรรมในระดับศีลธรรม เป็นการดำเนินชีวิตที่ในด้านหนึ่งสร้างความเจริญมั่นคงทางวัตถุและฐานะทางสังคม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นพื้นฐานที่จะทำให้ขยับขั้นสู่ชีวิตทางธรรมที่มีความหลุดพ้นเป็นจุดหมาย เมื่อไม่ต้องห่วงภาระทางด้านครอบครัวแล้ว การ “หันหน้าเข้าวัด” ซึ่งเป็นการแสวงหา**วิชา** จึงเป็นประเพณีนิยม การเรียนศาสนาในสังคมเช่นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของ**วิชา** ไม่ใช่**วิชา**

ความรู้วิชาการและความรู้ศาสนาของไทยดังกล่าวต่างกับตะวันตกมาก ความรู้ศาสนา เช่น ศาสนาคริสต์นั้น

ไม่มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาของไทยมากนัก แต่ความรู้วิชาการเป็นความรู้ที่ต่างกันมาก และในหลายๆ เรื่องวิชาการตะวันตกมีการศึกษาละเอียดเป็นระบบ และนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อไทยจัดการศึกษาแบบตะวันตกก็ได้บรรจิวินัยเหล่านั้นไว้ในหลักสูตรต่อเนื่องไปโดยลำดับชั้น ตั้งแต่ประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา แทนการเรียนวิชาอย่างไทยที่เคยศึกษาเล่าเรียนกันมาแต่เดิม ชีวิตนักเรียนจึงไม่ได้เกี่ยวข้องกับชีวิตแบบที่เชื่อมโยงกับวัดดังแต่ก่อน แม้ว่าโรงเรียนส่วนมากจะตั้งอยู่ในวัดก็มีใช้ด้วยเหตุผลว่าวัดเป็นสถานที่จำเป็นสำหรับการศึกษา วิชากับวัดจึงไม่สัมพันธ์กันแน่นแฟ้นดังเดิม การเรียนหนังสือไม่ต้องบวชเรียน แต่เรียนโดยไม่ต้องบวชและไม่อาศัยวัด ความรู้ก็ต้องแสวงหาจาก “เมืองนอก” ต้องสร้างครูเพื่อจะสอนวิชาของเมืองนอก การจัดการศึกษาทางศาสนาที่เป็นการจัดการศึกษาเพื่อคนที่เป็นบวชเป็นพระ กับการจัดการศึกษาวิชาการทางโลกที่เป็นการจัดการศึกษาสำหรับฆราวาสก็แยกออกจากกัน **วิชา**กับ**วิชา**จึงถูกแยกออกจากกันอย่างเป็นระบบ ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา เช่น ศีลธรรม กลายเป็นส่วนประกอบมากกว่าจะเป็นส่วนหลัก น้ำหนักคะแนนของ**วิชา**ที่ให้ความรู้มากกว่า**วิชา**ที่อบรมความดีอย่างเทียบกันไม่ได้ และการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาก็กลายเป็น**วิชา**ที่วัดด้วยคะแนนแทนที่จะวัดด้วยความประพฤติ ทำให้ความรู้พระพุทธศาสนากลายเป็น**วิชา**หนึ่งเช่นเดียวกับ**วิชา**อื่น เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์ หรือคณิตศาสตร์ และไม่เกี่ยวกับ**วิชา**อีกต่อไป

การศึกษาของสงฆ์ก็จัดการศึกษาในรูปแบบที่แยกเป็น**วิชา** เป็นชั้น มีการวัดผลด้วยคะแนน เช่นเดียวกับการจัดการศึกษาของฆราวาสไม่ว่าจะเป็นสายบาลีหรือสายพุทธศาสน์ ความสำเร็จทางการศึกษาไม่ได้วัดภูมิธรรมทางการประพฤติปฏิบัติ แต่วัดด้วยภูมิรู้จากการจดจำและเข้าใจ จึงต่างกับการศึกษาทางโลกเพียงเนื้อหา**วิชา**เท่านั้น ไม่ได้มุ่ง**วิชา**เป็นจุดหมายซึ่งหากจะให้เป็นเช่นนั้น

จะต้องฝึกตนและต้องปฏิบัติบำเพ็ญเพียรอย่างยิ่ง ความรู้กับการปฏิบัติจึงไม่ดำเนินร่วมกันไปและผิดไปจากการศึกษาของบรรพชิตในวัดที่เป็นมาแต่เดิม การศึกษาดังกล่าวทำให้เกิดสภาพ “เรียนมากแต่ปฏิบัติน้อย” และทำให้เกิดความคิดชั่วตรงข้ามที่เน้นแต่การปฏิบัติ จนบางครั้งละเลยการศึกษาหาความรู้ แยกปริยัติกับปฏิบัติออกจากกันเป็นคนละเรื่อง การศึกษาของสงฆ์ถูกจัดเป็น**วิชา** ส่วนการปฏิบัติของสำนักปฏิบัติต่างๆ จัดเป็น**วิชา**

ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ที่เรียกว่าพระสัทธรรม ๓ นั้น เป็นแก่นของศาสนา

ปริยัติสัทธรรม คือ คำสั่งสอนที่จะต้องเรียนให้เข้าใจถูกต้อง มักอธิบายกันว่าเป็น นวัจนคฤศณ หรือ คำสอนของพระศาสดามิองค์ ๙ ได้แก่ สุตตฺ เคยย เวทยากรณฺ คาลา อุทานํ อิติวุตตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺม เวทลลํ ทั้งหมดนี้เป็นการแบ่งหมวดพระธรรมวินัยแบบหนึ่ง กล่าวโดยรวม ปริยัติสัทธรรมก็คือพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า การศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นต่อมาหมายรวมถึงการศึกษาคัมภีร์อรรถกถาฎีกาด้วย

ปฏิบัติสัทธรรม คือ ทางปฏิบัติได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น ซึ่งนำไปสู่ความหลุดพ้น

ปฏิเวธสัทธรรม คือ ผลอันพึงเข้าถึงหรือบรรลุได้ด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล นิพพาน ทั้งในระดับที่เป็นคนดีและเป็นพระอริยบุคคล ๔

พระสัทธรรม ๓ นี้จะเห็นได้ชัดว่าเป็นเรื่องที่ต้องประกอบกัน คือ **ปฏิเวธธรรม** คือ ผลอันเป็นจุดหมายที่แท้จริงของชีวิต คือ ความเป็นผู้พ้นจากความทุกข์ **ปฏิบัติธรรม** คือ หนทางที่จะต้องปฏิบัติเพื่อไปสู่จุดหมายดังกล่าว และ **ปริยัติธรรม** คือ ความรู้ที่ถูกต้องที่จะใช้เป็นหลักในการปฏิบัติ หากมีแต่ปริยัติ ไม่มีการปฏิบัติ ก็ไม่ถึงจุดหมายหรือไม่บรรลุผล หลักฐานที่ว่าการศึกษาพระพุทธศาสนา

จะต้องประกอบด้วยธรรมทั้ง ๓ มีปรากฏในพระไตรปิฎก
อังกุตรนิกาย ปุญจกนิบาต ธัมมวิหาริกสูตร ดังนี้

[๗๓]...พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุ
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเรียนธรรม คือ สุตตะ
คเณยยะ เวຍยาकरणะ คาลา อุทาน อิติวุตตะกะ
ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ เธอย่อมปล่อย
ให้วันคืนล่วงไป ละการหลีกออกเร้นอยู่ ไม่
ประกอบความสงบใจในกายในเพราะการ-
เรียนธรรมนั้น ภิกษุนี้เรียกว่าเป็นผู้มากด้วย
การเรียนรู้ ไม่เชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในธรรมฯ

...ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมเล่าเรียน
ธรรม คือ สุตตะ คเณยยะ เวຍยาकरणะ คาลา
อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ
เธอย่อมปล่อยให้วันคืนล่วงไป ไม่ละการ-
หลีกออกเร้นอยู่ประกอบความสงบใจในกาย
ใน เพราะการเล่าเรียนธรรมนั้นภิกษุชื่อว่า
เป็นผู้อยู่ในธรรมอย่างนี้แล...

(อง ปุญจก (แปล) ๒๒/๗๓)

ปริยัติและปฏิบัตินี้เป็นคำสอนที่จะต้องมีความกันไป
พระพุทธร่องค์ทรงแสดงว่าพระธรรมจะเลอะเลือนไปได้ด้วย
เหตุ ๒ ประการ คือ คำสอนทางปริยัติเลอะเลือน หรือ
คำสอนทางปฏิบัติเลอะเลือน ดังนี้

[๒๓๒] คำว่าคำสั่งสอน...ย่อมเลอะเลือน มี
ความว่าคำสั่งสอนย่อมเลอะเลือนด้วยเหตุ
๒ ประการคือ คำสั่งสอนทางปริยัติย่อม
เลอะเลือน ๑ คำสั่งสอนทางปฏิบัติย่อม
เลอะเลือน ๑ฯ

คำสั่งสอนทางปริยัติเป็นไฉน คำสั่งสอน
ใด คือ สุตตะ คเณยยะ เวຍยาकरणะ คาลา อุทาน
อิติวุตตะกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ อัน
บุคคลนั้นศึกษาแล้ว นี่ชื่อว่าคำสั่งสอนทาง

ปริยัติ คำสั่งสอนทางปริยัติเมื่อนั้น ย่อมเลอะ
เลือน ฟั่นเฟือนไป ย่อมเห็นห่างคำสั่งสอน...
ย่อมเลอะเลือนแม้อย่างนี้ ด้วยประการดังนี้ฯ

คำสั่งสอนทางปฏิบัติเป็นไฉน ความ-
ปฏิบัติชอบ ความปฏิบัติสมควร ความปฏิบัติ
ไม่เป็นข้าศึก ความปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์
ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ความ-
ทำให้สมบูรณ์ในศีล ความเป็นผู้มีทวารอัน
คุ้มครองแล้วในอินทรีย์ ความเป็นผู้รู้จัก
ประมาณในโภชนะ ความประกอบเนืองๆ ใน
ความเป็นผู้ตื่น สติสัมปชัญญะ สติปฏิฐาน
๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕
พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้
ชื่อว่าคำสั่งสอนทางปฏิบัติ คำสั่งสอนทาง
ปฏิบัติ เมื่อนั้นย่อมเลอะเลือน ฟั่นเฟือนไป ย่อม
เห็นห่าง คำสั่งสอน ย่อมเลอะเลือนแม้อย่าง
นี้ ด้วยประการดังนี้ฯ

(ขุ. มหา. (แปล) ๒๙/๒๓๒)

คำสั่งสอนทางปริยัติเป็นคำสั่งสอนทั้งหมด
ซึ่งจะต้องรู้ ส่วนคำสอนทางปฏิบัติเป็นคำสอนที่ให้นำไป
ปฏิบัติเพื่อความสงบทางใจ อันเป็นจุดหมายของชีวิตที่ดี
ที่มีความสุข จะละเว้นปริยัติหรือละเว้นปฏิบัติไม่ได้ ปริยัติ
ทำให้เข้าใจทุกข์และการดับทุกข์ ปฏิบัติเป็นการลงมือ
ดับทุกข์ ซึ่งจะเกิดปฏิเวธคือความพ้นทุกข์หรือบรรลु
ความหลุดพ้น ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ จึงเป็นกระบวนการ
หนึ่งเดียวซึ่งมีองค์ประกอบ ๓ องค์ประกอบ

การศึกษาของสงฆ์ในสมัยก่อนอยู่ที่พระอุปัชฌาย์
อาจารย์ที่สั่งสอนอบรมทั้งปริยัติและปฏิบัติควบคู่กันไป
ทั้งกาย วาจา ใจ ได้ผลมากน้อยตามพรษาที่บวช ซึ่ง
สมัยก่อนจะต้องบวชอย่างน้อย ๑ พรรษา แต่ผู้บวชก็มัก
นิยมบวชนานกว่านั้น ทำให้มีเวลาเล่าเรียนและฝึกตนมาก

พอที่จะเข้าใจทั้งคำสอนและการปฏิบัติจริง ไม่ว่าจะเป็นระดับศีลธรรม จรรยา มารยาท หรือระดับการปฏิบัติสมาธิภาวนา

ความรู้ทั้งหลายนั้นปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้รู้ซึ้ง เป็นวิธีพิสูจน์ความจริงของปริยัติ ความรู้ทางโลก เช่น คณิตศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ก็เป็นเช่นนี้ ความรู้ทางคณิตศาสตร์ เมื่อศึกษาแล้ว ก็ต้องทดสอบความเข้าใจด้วยการทำแบบฝึกหัดคือการปฏิบัติ เมื่อทำแบบฝึกหัดมากพอและทำถูกทุกข้อจึงจะแน่ใจได้ว่าเข้าใจจริงๆ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็เช่นกัน เมื่อศึกษาทฤษฎีแล้วก็ต้องทดสอบด้วยการทดลองและเห็นผลที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ จึงจะแน่ใจได้ว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ เป็นไปตามทฤษฎีนั้นจริงๆ ความรู้ปริยัติอาจศึกษาได้ด้วย การจดจำ และการเชื่อมโยงทางเหตุผล จากตัวอย่างที่เป็นกรณีศึกษาจากการโต้แย้งแต่ถ้าไม่ปฏิบัติก็ไม่ได้สัมผัสความจริง เช่น คนที่เรียนเรื่องความเมตตา หรือการให้อภัยอาจอธิบายเรื่องนั้นๆ ได้ละเอียดลออ แต่ถ้าไม่เคยเมตตาหรืออภัยให้ใครเลย ก็ไม่รู้อย่างแท้จริงว่าความเมตตาหรือการให้อภัยที่แท้เป็นอย่างไร ทำให้เกิดความสุขอย่างไร ความรู้เรื่องความเมตตา และการให้อภัยรู้สึกได้ด้วยการปฏิบัติมิใช่ด้วยการจำศัพท์

จำความหมายของศัพท์ และขยายความได้เท่านั้น ปริยัติที่ขาดปฏิบัติจึงไม่เข้าถึงความจริง ปฏิบัติที่ขาดปริยัติก็ไม่ว่าถูกหรือผิดทาง การศึกษาพระพุทธศาสนาที่จัดขึ้นโดยแยกกับการศึกษาทางโลก นอกจากไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนไปแล้ว ยังเป็นการศึกษาที่ขาดการปฏิบัติ ทำให้ปฏิบัติเลอะเลือน

การหาความรู้ทางโลก หากจะให้ได้ผลสมบูรณ์ก็ต้องรู้วัตถุประสงค์ รู้เทคนิคและวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งเทียบได้กับปฏิบัติ ส่วนความรู้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เทียบได้กับปริยัติ แต่เรามักตั้งวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อสอบความรู้ ไม่ใช่เพื่อให้สร้างอะไรได้ วิธีการปฏิบัติก็มักเป็นการทำตามทฤษฎี และเรียนทฤษฎีโดยจดจำและเข้าใจเชิงตรรกะ ซึ่งทั้งหมดนี้ยังเป็นเรื่องปริยัติทั้งสิ้น การศึกษาธรรมะที่เล่าเรียนกันโดยการสอนในชั้นเรียน ปฏิบัติโดยการสอบข้อเขียน และบรรลุผลคือการได้วุฒิการศึกษานั้นล้วนแต่เป็นเรื่องปริยัติ ไม่นำไปสู่การเป็นคนดี ยิ่งคิดถึง การบรรลุความหลุดพ้นแล้ว ยิ่งห่างไกลมาก เพราะเป็นการศึกษาที่ดำเนินไปไม่ครบถ้วน กระบวนการในการศึกษาพุทธวิชา

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. ๒๕๑๕. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา. (พิมพ์ในปีกลอง
รัชดาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙. พ.ศ. ๒๕๑๔) / Department of Religious Affairs.
1972. **Thai Tipitaka: Royal Version**. Bangkok: Department of Religious Affairs Press.
- พรมคุณากรณ์, พระ (ป.อ. ปยุตโต). ๒๕๔๙. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ: เอส.อาร์. พรินต์ติ้ง
แมส โปรดักส์. / Phromgunaporn, Phra (Prayut Payutto). 2006. **Photcananukrom Phutthasat
Chabap Pramuan Dharm**. Bangkok: S.R. Printing Mass Products.